

Александра Рендић, библиотекар савјетник

aleksandra.rendic@nub.rs

Оријана Вуковић, виши библиотекар

orijana.vukovic@nub.rs

ЈУ Народна и универзитетска библиотека Републике Српске

Бања Лука

УДК 02:174

DOI 10.7251/BSCSR2310080R

ЕТИКА У БИБЛИОТЕКАРСТВУ – ДУЖНОСТ, ПРИВИЛЕГИЈА, ИЗАЗОВ

Сажетак: Више од других институција које служе као посредници у кориштењу информација, библиотеке се суочавају са индивидуалним мотивима корисника информација. Са становишта етике, ти мотиви су подстакнути жељом корисника да оствари више животне циљеве и вриједности.

Већина савремених библиотечко-информационих кодекса садржи начела која се тичу опште и равноправне доступности информација, поузданости информација, објективности, приватности и заштите ауторских права.

Као установе образовања, културе и установе од социјалног значаја, библиотеке имају веома важну улогу у процесу стасовања читалаца. Зато је веома важан однос библиотекара према младима. Редован контакт библиотекара са свим корисницима развија основне етичке вриједности: одговорност, поштење, уважавање, узајамно поштовање. У професионалном раду библиотекара, чији је рад усмјерен на читаоце, ствара се систем узајамно условљених моралних односа у којима учествују разни фактори: однос библиотекара према корисницима, према радним колегама, али и према друштву у којем библиотека дјелује.

Кључне ријечи: етика, етика у библиотекарству, информације, корисници библиотеке, однос према корисницима.

Увод

Према дефиницији, савремена библиотека је културна и информациона установа која плански прикупља, сређује, чува

и даје на кориштење библиотечку грађу, те пружа својим корисницима разне услуге путем одговарајућих служби.¹

Библиотекарство је интердисциплинарна наука која се бави функционисањем, организацијом и потребама библиотека. Појавом нових технологија, библиотеке као установе, приморане су преиспитати своје основне циљеве као и начине њиховог остваривања у новонасталим ситуацијама. Нова улога библиотека у савременом свијету више није само пуко издавање књига, већ и прихватање могућности које нове технологије и нови медији нуде.

Више од других институција које служе као посредници у кориштењу информација, библиотеке се суочавају са мноштвом индивидуалних мотива корисника информација. Са становишта етике ти мотиви су подстакнути жељом корисника да оствари више животне циљеве и вриједности.

Набавна политика библиотеке и рад са корисницима теже ка поштовању установљених етичких норми. Ове норме подразумевају различите нивое одговорности према личности корисника, профила и традиције саме библиотеке, библиотечке професије, других сродних професија и заједнице у којој библиотека дјелује.

Библиотекари су позвани да служе као едукатори, да подучавају кориснике за које раде, да настављају са властитом едукацијом, као и да буду повезница међу многим групама са којима имају интеракцију. Један од највећих изазова са којима се библиотекар суочава је потреба да има повјерење у информације које пружа, у организацију за коју ради, као и у самог себе. Разумјети властити смисао етике и позивати се на њега кроз све аспекте свог рада један је од највећих изазова са којим се библиотекар сусреће.

¹ Билбија Б.: Основи библиотекарства, Глас српски, Бања Лука, 2004. стр. 15.

Професионална етика

Етички кодекс у библиотекарству

Библиотека је јавна установа чији се рад заснива на комуникацији и пружању услуга корисницима, и као таква она мора имати свој етички и професионални кодекс који ће јој помоћи у рјешавању морално спорних ситуација са којима се библиотекари свакодневно сусрећу.

Библиотекарство као струка треба да досљедно примјењује високе стандарде друштвене одговорности, што условљава стварање властитих кодекса понашања. Први етички кодекс библиотекара појавио се у САД-у 1939. године, а установила га је Америчка библиотечка асоцијација. Са доношењем својих кодекса слиједиле су и друге земље, Велика Британија, Француска, Јапан и др. И бивше југословенске републике донијеле су властите етичке кодексе: Словенија (1995), Босна и Херцеговина (1997), Македонија (1997), Србија (1998) и Хрватска (2002).²

Први етички кодекси односили су се на библиотекарe и њихово међусобно понашање. Касније су се у кодекс уврстили и ставови који се односе на кориснике и ставови о односу према библиотечкој грађи. Развојем друштва и информатичке дјелатности развила се потреба и за заштитом информација, али и обавеза за обезбјеђивањем услова за слободан проток информација и идеја. Библиотека као мјесто извора информација, мора да прати савремене токове друштвеног развоја и да постави неке стандарде који ће је штитити од злоупотребе и неправилности у њеном раду.

Већина савремених библиотечко-информационих кодекса садржи начела која се тичу опште и равноправне доступности информација, поузданости информација, објективности, приватности и заштите ауторских права. Многе националне асоцијације библиотека своје етичке кодексе израђују на

² Ђоковић Г.: Пословна етика и библиотекарство, у: Етика у науци и култури, Филолошки факултет Универзитета у Београду, Београд, 2010. стр. 329.

темељу препорука које им нуди IFLA (International Federation of Library Associations and Archives), Међународна федерација библиотечких удружења. Већина библиотечких кодекса изражена је кроз опште изјаве које су само смјернице за доношење етичких одлука.

IFLA – Етички кодекс за библиотекарe и информационе стручњаке³

Етички кодекс за библиотекарe и информационе стручњаке, на темељу којег дјелују све савремене библиотеке, представља скуп етичких смјерница за библиотекарe и друге информационе стручњаке.

https://nub.rs/fileadmin/user_upload/IFLA_Eticki_kodeks_za_bibliotekare_i_informacione_strucnjake.pdf

Основна начела Етичког кодекса, чији је основни циљ да се пружи скуп препорука за професионално понашање, наведена су у шест тачака:

- 1. Приступ информацијама**
- 2. Одговорност према појединцу и друштву**
- 3. Приватност, тајност и транспарентност**
- 4. Отворен приступ и интелектуална својина**
- 5. Неутралност, лични интегритет и професионалне вјештине**
- 6. Однос између колега и однос између послодавца и запослених**

Приступ информацијама

„Основни задатак библиотекара и других информационих стручњака је да свима обезбиједи приступ информацијама у циљу личног развоја, образовања, културног уздицања, слободних активности, економске дјелатности и обавијештеног учествовања у унапређењу демократије...“⁴

³ Приредили: Лоида Гарсија Фебо (Loida Garcia-Febo), Ен Хастед (Anne Hustad), Херман Рош (Hermann Rösch), Пол Старџис (Paul Sturges) и Амели Валотон (Amelie Valloton) (FAIFE радна група – FAIFE working group) Усвојио Управни одбор IFLA-е, август 2012.

⁴ Исто.

Традиционално, улога библиотекара је да **осигура проток информација без размишљања** о посљедицама. Али сви, осим професионалног и одговорног односа према корисницима, у посао уносе и онај лични однос, који неминовно укључује и особу онакву каква је и начине на које се односи према другима. Лична увјерења и ставови по многим питањима се разликују. Нпр. питања абортуса, еутаназije, генетичких истраживања, религије, одбране убица и др. Да ли објективност у раду библиотекара подразумијева и незаузимање става?

У пракси је немогуће подвући црту и поставити одређене принципе и начела, облике понашања као непромјењиве. Демократски би све информације требале бити доступне. Чак и оне информације за које бисмо лично жељели да су цензурисане или их сматрамо неподобним. Сви ми имамо своје ставове који не би требали утицати при избору информација које требамо прослиједити кориснику. Као што не можемо избацити из фонда књиге које се не допадају неком од корисника. Демократско је право свакога да дође до тражене информације, а задатак библиотекара је да корисника послужи на поуздан, законски и етичан начин.

Одговорност према појединцу и друштву

„Како би подржали инклузију и искоријенили дискриминацију, библиотекари и други информациони стручњаци спречавају ускраћивање права на информацију и осигуравају пружање једнаких услуга свима без обзира на доб, држављанство, политичко увјерење, физичке или менталне способности, родни идентитет, насљеђе, образовање, приходе, статус емигранта или азиланта, брачни статус, поријекло, расу, језик, вјерску или сексуалну опредељеност...“⁵

Темељно начело етике у библиотекарству је пружање информација сваком кориснику на једнак и неутралан начин. Не треба доносити вриједносне процјене када се помаже

⁵ Исто.

људима при лоцирању информација. Не могу се дати одређене информације једној особи, а задржати је од других.

Етичке дилеме настају када различите вриједности (професионалне и приватне) дођу у сукоб. Оне обично настају када постоји нелагода око питања како та информација може бити искориштена. Да ли ова информација може бити искориштена на начин који је штетан за друге? За друштво? Или чак за особу која захтијева информацију?

На примјер, како ћемо поступити ако млади корисник тражи књиге о црној магији, или сте примијетили да је већ подизао књиге о самоубиству?

Да ли сматрамо да неким књигама није мјесто на полици? И да ли имамо право да ускратимо кориснику књигу на основу личне процјене или става?

Други тип етичке дилеме се јавља када неко жели информацију која може да наштети друштву. У случају као што је сумња у плагијат или аутентичност рада неког од корисника (као што је докторска дисертација) и да ли такав случај треба пријавити?

Треба запамтити да је библиотекар неутралан у пружању информација – не би требало да суди о нечијем захтјеву и не поставља питања како је неко написао рад и којим се изворима служио.

Шта ће библиотекари урадити ако се од њих затражи информација о грађењу бомбе? Да ли је социјално неодговорно давати одређене информације? Да ли би библиотекари требали балансирати између потребе корисника са потребама друштва.

Примарна професионална обавеза библиотекара је да се корисницима пружи информација без филтерисања тог захтјева кроз сет личних вриједности и претпоставки како би та информација могла бити искориштена. Ако би сваки библиотекар филтрирао информационе захтјеве кроз личне критерије, превише људи би било одбијено у својим захтјевима из неоправданих разлога.

Приватност, тајност и транспарентност

„Библиотекари и други информациони стручњаци поштују приватност и заштиту личних података који се нужно размјењују између појединаца и установа. Однос између библиотеке и корисника је однос повјерења, и библиотекари и други информациони стручњаци ће предузети одговарајуће мјере како би осигурали тајност датих личних података корисника...“⁶

Приватност. Један од проблема. Шта радити ако неко тражи информацију која би могла угрозити нечију приватност? Како ће та особа искористити инфомацију коју јој дамо? Ако неко буде узнемираван или повријеђен, да ли ће библиотекар или библиотека бити криви?

Повјерљивост података о свим корисницима је једна од ставки библиотечке етике у пракси. Избор литературе коју корисници траже и користе је повјерљив податак. Питања која постављају, референсни извори којима се служе, интернет странице које посјете и књиге које посуде, све су то повјерљиве информације.

Отворен приступ и интелектуална својина

„У интересу је библиотекара и других информационих стручњака да осигурају корисницима библиотеке најбољи могући приступ информацијама и идејама у било којем формату или на било ком медију... Библиотекари и други информациони стручњаци настоје да корисницима омогуће правичан, брз, економичан и ефикасан приступ информацијама...“

Библиотекари и други информациони стручњаци такође се залажу да рокови важења ауторских права буду ограничени и да информација која је једном доспјела у јавни домен ту и остане и буде јавна и бесплатна...“⁷

Питање кршења ауторских права.

Библиотеке имају могућност да копирају и дистрибуирају

⁶ Исто.

⁷ Исто.

ограничене количине копираног или скенираног материјала (нпр. међубиблиотечка позајмица) без тражења дозволе власника ауторских права.

Да ли поопштравање режима интелектуалног власништва иде у прилог ширег приступа информацијама или води према ограниченом протоку информација?

Интернет би требао бити отворен за размјену информација. Неке од најбољих иновација и открића на интернету су резултат отвореног приступа информацијама.

Неутралност, лични интегритет и професионалне вјештине

„Библиотекари и други информациони стручњаци потпуно су посвећени неутралности и непристрасности у вези са збиркама, приступом информацијама и услугама... Библиотекари и други информациони стручњаци праве разлику између својих личних убјеђења и професионалних обавеза. Они не дају предност приватним интересима или личним убјеђењима на штету неутралности...“

Библиотекари и информациони стручњаци теже изврности у својој професији одржавањем и унапређивањем знања и вјештина. Они за циљ имају највише стандарде квалитета услуга и на тај начин промовишу позитиван став према својој струци...“⁸

Корисници понекад од библиотекара траже професионалне савјете и информације које захтијевају стручност неке друге професије. Ово се најчешће односи на област медицине или права (хомеопатија, лијечење природним путем и др.)

Библиотекари овдје треба да покажу изворе и објасне како се користе, али не и да интерпретирају информације.

Што се развијања колекција тиче, од библиотекара задужених за набавку се очекује да сакупе материјале који задовољавају потребе и жеље свих корисника, и при томе треба да избјегавају цензуру информација по било коју цијену. Запослени не би требали користи своју позицију за личну

⁸ Исто.

добит. На примјер, не би требало да користе попусте које библиотека има са различитим издавачима како би набавили књиге за личну библиотеку. Библиотекари су обавезни да не користе своје позиције за приватну корист или напредак.

Однос између колега и однос између послодавца и запослених

„Библиотекари и други информациони стручњаци односе се једни према другима честито и са поштовањем... Библиотекари и други информациони стручњаци размјењују професионална искуства са колегама, подржавају и воде младе стручњаке који тек улазе у посао и помажу им да се укључе у професионалну заједницу и да развијају своје вјештине. Они доприносе раду својих стручних удружења и учествују у истраживањима и објављивању резултата рада своје струке.

Библиотекари и други информациони стручњаци настоје да стекну, сачувају и унаприједи углед и статус своје професије заснован на стручном и етичком понашању. Не такмиче се са колегама коришћењем непоштенних метода.“⁹

Сваки члан колектива би требао бити прихваћен као колега и бити охрабрен да схвати како је његов рад значајан за рад читаве установе.

Професионална етика би требало и да пружи смјернице како поступати у конфликтним ситуацијама, када се десе сукоби унутар библиотеке, на примјер, када се сарадници не слажу са одлукама Управе библиотеке у погледу поступања са библиотечким фондом или са увођењем нових накнада за услуге.

Библиотечка етика

Професионална етика је дисциплина која има за циљ да проучава професионални морал, да истражује однос између људи из дате професије, као и између различитих професионалних група.

⁹ Исто.

Професионална етика помаже у постизању бољих резултата професионалних функција и обезбјеђује заштиту интереса људи. За то је неопходна свијест и усађивање професионалног морала у саму личност, тако да утиче на размишљање, систем вриједности, мотивацију, понашање и цјелокупни живот људи који раде у датој професији. Професионална етика повезује општа начела морала са свакодневним активностима, подржава комуникацију и помаже успјешном рјешавању проблема у струци.

Запослени у било којој професији не могу радити у изолацији. Они зависе од друштвено-економских, културних и политичких услова. Зависе и од конкретног стања у својој професији.

Библиотечка етика обједињује библиотекарство и етику. Она проучава норме понашања библиотекара на његовом радном мјесту, чије поштовање омогућава висок степен културе пружања услуга читаоцима. Прожета хуманистичким идејама и принципима она регулише понашање библиотекара како би сачувала његов ауторитет и потврдила друштвени значај професије. Од библиотекара се тражи висока квалификација и моралан однос према корисницима библиотеке.

У професионалном раду библиотекара, чији је рад усмјерен на читаоце, ствара се систем узајамно условљених моралних односа у којима учествују разни фактори. Један од фактора је законска основа на којој се заснива професија библиотекара. Сљедећи фактори су: однос библиотекара према читаоцу, однос библиотекара према колегама, као и однос библиотекара према друштву.

Библиотекарство се темељи на комуникацији, која мора бити карактерна особина библиотечког стручњака који свакодневно комуницира са читаоцима, колегама и другим институцијама. Библиотечка етика се бави и проучавањем проблема, везано за способност да се саговорник саслуша, имајући у виду да је за библиотекара веома важно не само да зна да говори, већ и да саслуша оног ко му говори.

Проучавају се и остале норме библиотечке етике као што су слободан приступ информацијама, да се не допушта цензура у библиотекама, приоритетно пружање услуга лицима са посебним потребама и др. Оно што је добро и што се примјењује у сфери библиотечног пословања огледа се у брзи и подршци библиотекара за повећањем културног и образовног нивоа читаоца као и у његовом моралном васпитању. Односи библиотекар – читалац, библиотекар – библиотекар, читалац – читалац су на високом нивоу само ако се заснивају на позитивним ставовима. Ако ставови нису позитивни, долази до различитих сукоба, а снага се усмјерава на рјешавање конфликта. Тако се погоршава и квалитет рада библиотекара и квалитет пружања услуга корисницима библиотеке.

Као установе образовања, културе и друштвених услуга, библиотеке имају веома важну улогу у процесу стасавања читалаца. Зато је веома важан однос библиотекара према дјечи. Редован контакт библиотекара са дјецом развија основне етичке вриједности: одговорност, поштење, узајамно поштовање и др.

Улога библиотеке у социјализацији дјече и чувању најмлађих од штетног утицаја улице у савременом друштву, већа је од оне која се односи на развијање читалачких способности и интересовања. Унапређивање читалачких интересовања и способности дјече је одређујући показатељ успјешности рада библиотеке, а не број књига у библиотеци, или број посјета.¹⁰

Значајан допринос усвајању основних моралних вриједности поред породице пружају различити медији, нарочито књига. Писменост је полазиште у образовању и васпитању. Библиотеке су одувијек видјеле, као свој основни циљ, писменост за све људе, ради чега је неопходно повезивање библиотека са родитељима, школама, локалним

¹⁰ Вранеш А., Марковић Љ., Јанићијевић Ј.: Етичност у науци и култури, Филолошки факултет Универзитета у Београду, Београд, 2008. стр. 76.

заједницама. Да би библиотека дјечи постала незаобилазан сегмент живота, треба да буде уз њих у свакодневном животу.

Један од основних захтјева етичких кодекса библиотека у свим земљама свијета је *слободан приступ информацијама*. Овом нормом стручњаци изражавају социјалну одговорност библиотека која је везана с правом свих људи на доступ информацијама.

Питања етике односе се и на *приоритетно пружање услуга*. То можемо назвати и привилегованим пружањем услуга. Ту се појављују питања: колико су правичне привилегије међу људима који заузимају високи положај у служби, међу читаоцима који користе симпатије и повјерење библиотекара и др. Према правилима формулисаним у етичким кодексима, однос према читаоцу не треба да зависи од његовог финансијског положаја, узраста и положаја уопште, односно статуса.

У исто вријеме постоје приоритетне групе становништва према којима је потребно да библиотекари буду љубазнији, пажљивији и срдачнији. То су људи у неравноправном положају: особе са инвалидитетом, тешко покретни, читаоци лошег здравственог стања, стари и немоћни, људи који се налазе у тешкој животној ситуацији, сирочад, напуштена дјеца, људи ограничених физичких способности и др.

Њихово приближавање читању, чиме библиотека постаје установа у којој се они осјећају поштовано и пријатно, може им помоћи да се нађу у једној новој, интересантној средини која ће побољшати њихов положај у друштву и која ће олакшати њихову судбину. Зато приоритетно пружање услуга њима и комуникација са њима једна је од основних норми и вриједности библиотечке етике.

Закључак

Свака професија се у свом раду сусреће и са бројним етичким питањима и дилемама, али с обзиром на то да су све оне дио једног општег друштвеног система, њихова етичка правила, па у томе и кодекси, морају да буду у складу са

широким етичким нормама друштва чијој добробити и корисности треба да служи.

Библиотеке учествују у процесу научног и технолошког развоја друштвене заједнице и унапређивања процеса образовања. Учествују и у пружању мноштва различитих информационих услуга корисницима и на тај начин доприносе побољшању ефикасности њиховог приватног и професионалног живота и рада. Као такве, библиотеке морају препознати и схватити своју личну одговорност у том процесу. Сви они који желе да постану професионални библиотекари морају прије свега да науче и изграде властити индивидуални осјећај за етику. Да живе и раде поштујући етичке принципе и стекну одговарајуће образовање о етичким питањима у свом пословном окружењу.

Неки од основних задатака који се налазе пред библиотекама и библиотекарима, а који су непосредно везани за библиотечку етику су: радити на изградњи информационе културе наших читалаца која им је неопходна за улазак у друштво знања; настојати да се цијело библиотечко пословање хуманизује и окрене према човјеку; да се од библиотеке направи привлачно мјесто гдје свако и увијек може добити и неопходну информацију, али и разумијевање и помоћ.

Литература

1. Билбија Биљана: Основи библиотекарства, Глас српски, Бања Лука, 2004.
2. Етика у науци и култури: међународна научна конференција, Филолошки факултет, Београд, 2010.
3. IFLA – Етички кодекс за библиотекаре и информационе стручњаке https://nub.rs/fileadmin/user_upload/IFLA_Eticki_kodeks_za_bibliotekare_i_informacione_strucnjake.pdf
4. Вранеш Александра, Марковић Љиљана, Јанићијевић Јасна: Етичност у науци и култури, Филолошки факултет, Београд, 2008.
5. Брофи, Питер: Библиотека у двадесет првом веку: нове услуге за информационо доба, Цлио, Београд, 2005.

ETHICS IN LIBRARIANSHIP – DUTY, PRIVILEGE, CHALLENGE

Abstract: More than the other institutions that serve as mediators in information usage, libraries face individual motives from information users. From the standpoint of ethics, those motives are urged by the users wish to reach higher goals and values in life.

Most modern library-informational codes of conduct contain principles which pertain to general and equal access to information, reliability of information, objectivity, privacy and protection of copyright.

As institutions of educational, cultural, and social value, libraries have a very important role in the process of readers growth. That is why the librarian approach to young people is very important. Frequent contact of a librarian with all users develops basic ethic values: responsibility, fairness, politeness, mutual respect.

In the professional work of librarians, whose work is directed towards the readers, a system is created of mutually conditional moral relationships in which many factors are contained: relationships of the librarian towards the users, towards work colleagues, as well as towards the society where the library functions.

Keywords: ethics, ethics in librarianship, information, library users, relationship towards the users.
